

Artikel

Groene ketenaansprakelijkheid

Geen ontkomen aan

Em. prof. dr. P.C. van Duyne*

De natuur is het meest geliefde verschijnsel of onderwerp. Al was het maar vanwege haar alomtegenwoordigheid. Men kan haar niet ontlopen, al was het maar in de vorm van ontkenning: ‘tegen-’ of ‘onnatuurlijk’. De natuur kan als een onbereikbare schoonheid bezongen worden of als uitgebuit en uitgemergeld en dan gevreesd als een vijand: ‘De natuur slaat terug’, vaak in de vorm van een door mensen veroorzaakte voorzienbare ramp. Een ramp duidt meestal op verlies aan mensenlevens en/of schade aan eigendom. Dan moet ‘de natuur’ worden ingedamd. De natuur is dan een te beheersen economische zaak waarop gewoon de beginselen van ondernemerschap gelden: de kosten en baten van landschapsbeheer. Bijvoorbeeld: bestrijdingsmiddelen en bijensterfte en de vraag wie de rekening betaalt als gevolg van ‘bestuivingschaarste’.

Deze vraag kan ook worden gesteld ten aanzien van hout, als grondstof voor de bouw, meubelen, papier, karton, brandstof en zelfs kleding. Als een alom bruikbare grondstof is het schaars geworden. Maar het is meer dan alleen een schaarse grondstof: indien niet geveld, vormen bomen in hun onderlinge samenhang een ‘levend tehuis’ voor alle levensvormen die daarin beschutting en voortbestaan zoeken: een eco- of levenssysteem dat meer omvat dan de som der afzonderlijke bomen. Het vellen van een bos brengt meer schade met zich mee dan de optelsom der omgehakte bomen uitgedrukt in kubieke meter. Maar wat is de waarde van een ecosysteem of schatkamer van soortenverscheidenheid vergeleken met kubieke meter hout op de markt?

Schaarste verdient bescherming; een schijnbare vanzelfsprekendheid, want die bescherming kwam ten aanzien van bossen langzaam en laat op gang en moet nog steeds bevochten worden. Een aardig voorbeeld is het Haagse Bos dat in het begin van de Tachtigjarige Oorlog gekapt dreigde te worden gekapt, omdat de Staten van Holland geld nodig hadden in hun strijd tegen de Spanjaarden. Voor veel Hagenaars had het Haagse Bos meer waarde dan een verzameling te verkopen boomstammen: de bakkers haalden er aanmaakhout voor hun ovens en voor de rijkere burgerij was het bos er als ‘wandelbos’ voor hun ‘aangenaam verpozen’, wat van invloed was op de waarde van hun vastgoed. Het bos was trouwens al beschadigd door onwettige houtkap. Om deze vernietiging een halt toe te roepen, wendde het Haagse bestuur zich tot de prins, die in Delft verblijf hield, om uit te leggen dat het bos behouden moest blijven. Daarin slaagde het en op 16 april 1576 vaardigde Willem van Oranje de *Acte van Redemptie* uit, bepallende dat het bos niet mocht worden verkocht om gekapt te worden.¹ Dit is de redding van het Haagse Bos geweest, hoezeer in iedere eeuw wel plannen werden ingediend om er iets ‘nuttigs’ voor in de plaats te zetten.

Bescherming van schaarster wordend bos is dus niet zo vanzelfsprekend als het lijkt. Wanneer gekozen moet worden tussen een piste en een bos, dan is de uitslag, ondanks beleden natuur- en klimaatdoelen zoals duurzaamheid of CO₂-vermindering, nog steeds onzeker. Deze onzekerheid rechtvaardigt de doelstellingen en het werk van talrijke ngo’s die zich het behoud van bossen ten doel gesteld hebben.

* Em. prof. dr. P.C. van Duyne is emeritus hoogleraar Empirische aspecten van de strafrechtspleging aan de Universiteit van Tilburg.

1. https://www.historischdenhaag.nl/pagina/61/haagse_bos:_acte_van_redemptie.

Men kan opwerpen dat de West-Europese bossen weinig oorspronkelijke begroeiing meer hebben. Het zijn merendeels uit ‘groeïende telefoonpalen’ bestaande productiebossen: waar ooit beuken en eiken stonden, staan nu kaarsrechte naaldbomen, terwijl de versnippering van het landschap zodanig is dat men altijd wel ergens een autoweg hoort. Hoewel zelfs deze snippers de moeite van het verdedigen waard zijn, treft men het Europese woudgebied hoofdzakelijk in Centraal- en Oost-Europa aan: Zuid-Polen, Wit-Rusland, Noordwest-Oekraïne en de Karpaten, die zich uitstrekken van Slowakije, over West-Oekraïne, naar Roemenië. Dat is een zeer uitgestrekt en waardevol gebied en de vraag is dan ook gerechtvaardigd hoe doeltreffend zijn bescherming is. Daarbij gaat het om bosbeheer dat verschillende doelen kan dienen. Het economische doel is meestal houtproductie voor de plaatselijke houtnijverheid of voor internationale houthandel. Een ander doel kan toerisme zijn. Deze doelen kunnen afbreuk doen aan het doel van natuurbescherming: het behoud van biodiversiteit, het woongebied van dieren, zoals de bruine beer, de lynx en de wolf. Samengevat: het behoud van de ecosystemen van de Oost-Europese wouden.

Om deze ecosystemen te beschermen zijn wereldwijd regels opgesteld om deze wouden te beschermen tegen onwettige houtkap. De Europese Unie heeft in 2010 de EU-Houtverordening uitgevaardigd (EUTR), die in 2016 nader werd toegelicht in een document ‘Richtsnoeren voor de EU-Houtverordening’.² Daarnaast zijn er non-gouvernementele organisaties (ngo’s) die ondernemingen in de houtindustrie (bosbouw en houtverwerking) aanmoedigen om ‘groen te ondernemen’: gericht op duurzaamheid en het behoud van de natuurlijke leefomgeving. Daartoe vaardigen zij keurmerken en certificaten uit. Een voorbeeld is de Forest Stewardship Council, gevestigd in Bonn, Duitsland, dat FSC-certificaten toekent als een soort kwaliteitskeurmerk.³ Andere ‘collega’-ngo’s zijn: NEPCo, Greenpeace en WWF, wat geen uitputtende opsomming is: er zijn veel groene ngo’s die zich bekommeren om het welzijn der wouden.

De vraag is hoe doeltreffend al deze pogingen zijn om onze bossen en wat daarin leeft tegen roofbouw te beschermen. Overall waar bossen economisch ‘per kubieke meter hout’ belangrijker geacht worden dan alsnog levende ecosystemen, daar worden ze geroid, tenzij maatschappelijk tegendruk zwaarder weegt. In landen waarin deze tegendruk vanuit ‘civil society’ zwak is en waar veel corruptie voorkomt, zal aan het beginsel van duurzaamheid eerder lipdienst bewezen worden.

Hoe bosbeheer dan kan ontaarden in nietsontziende roofbouw, is onlangs onderzocht door de ngo *EarthSight*

2. Verordening (EU) nr. 995/2010 van het Europees Parlement en de Raad van 20 oktober 2010 tot vaststelling van de verplichtingen van marktdeelnemers die hout en houtproducten op de markt brengen, en ‘Mededeling van de Commissie van 12-2-2016 richtsnoeren voor de EU-Houtverordening’.

3. <https://fsc.org/en/document-centre/documents/resource/392>.

(2018) waarbij de schijnwerper gericht was op Oekraïne. Daarnaast hebben onderzoeksjournalisten gepoogd in te dringen in de wereld van de grote internationale houtbedrijven (Addendum, Oostenrijk; Bureau of Investigative Reporters; VarVar.net, Oekraïne). Van de academische onderzoekswereld kon ik geen onderzoeksbijdragen op dit gebied vinden.

Een nieuwe taak voor de EU-houthandel

Europa kent nog maar weinig zogenaamde oerbossen, die merendeels in nationale parken zijn ondergebracht. Waar deze in West-Europa bescheiden van omvang zijn, treffen we in Oekraïne, Wit-Rusland en Roemenië nog uitgestrekte bossen aan, deels als ‘oerbossen’. In West-Europa zijn deze bossen beschermd: het zijn geen ‘productiebossen’. In Oost-Europa, met name in Oekraïne, ligt dit anders. Daar worden de wouden vooral als bronnen van handelswaar beschouwd: er is geweldig veel vraag naar hout en houtproducten in de geïndustrialiseerde wereld, die niet uit eigen bosbouw kan worden voldaan. Het is begrijpelijk dat de houtindustrie belangstelling heeft voor de grote houtvoorraad in onder andere Oekraïne. De woningbouw is een belangrijke afnemer van boomstammen al dan niet verwerkt tot vloerplanken of multiplex; uiteraard zijn ook de papieren meubelindustrie belangrijke klanten. Er zijn ook houtverbruikers die niet onmiddellijk als zodanig opvallen, zoals de kledingindustrie, die houtvezels als toegevoegde grondstof benut. Goede kans dat er in dat kleurige zomerbloesje de grondstof verwerkt zit van een onwettig gekapte boom in Oekraïne, want ook in dat land is de bosbouw op papier streng geregeld, vervolgens vaak ongedaan gemaakt door de breed verbreide corruptie (Transparency International rangorde is 126 uit 180 landen, net iets beter dan Rusland, 137).⁴

Het uitgestrekte bosgebied vertegenwoordigt evenwel een andere rijkdom. Het is het tehuis van een soortenrijkdom die elders in Europa uitgeroid is. Het herbergt dieren die elders in Europa verdreven of uitgeroid zijn: de bruine beer, de lynx en de wolf, behoren tot de aansprekende voorbeelden. Het gaat echter niet alleen om dieren met een hoge knuffelwaarde: het gaat ook om een leefomgeving waarin de samenstellende delen van bos én water op elkaar zijn ingeslepen. Het bos speelt daarin een belangrijke rol, samen met het water. De hele bosstreek (Noord- en West-Oekraïne) is de bron van tal van rivieren, zoals de Dnister in welks stroomgebied zo’n zeven miljoen mensen leven en vier andere rivieren in het Oekraïense gebied van de Karpaten, zoals de Tisa. Gevreesd zijn de regelmatige overstromingen, versterkt door de kaalslag in de omringende heuvels en bergen.

4. <https://ti-ukraine.org/en/research/corruption-perceptions-index-2019/>.

Deze bedreiging van de natuur is niet langer de aangelegenheid van de afzonderlijke lidstaten. Er bestaat in de EU bezorgdheid over deze bedreiging, die zij zoekt tegen te gaan. Dit betreft vooral de handel in hout van onwettig gevelde bomen die in de EU op de markt komen. In 2003 werd daartoe een actieplan ontworpen, dat in 2010 leidde tot de EU-Houtverordening, die in 2013 als 'EU-Timber Regulation' van kracht werd (hier verder aangeduid als EU-Houtverordening).⁵ De verordening bevat drie kernverplichtingen voor marktdeelnemers: (a) verbod op het op de markt brengen van onwettig gekapt hout (en houtproducten); (b) een zorgvuldigheidseis bij de beslissing hierover; en (c) handhaving en de evaluatie daarvan. Bijzonderheden zal ik later aan de hand van de onwettige houtuitvoer uit Oekraïne bespreken.

Zo'n verordening was geen overbodige weelde: in 2011 vond 35% van de wereldwijde handel in onbewerkt hout (primary timber products) in of vanuit de EU plaats. Een onbepaald, maar aanzienlijk geacht deel daarvan zou afkomstig zijn van onwettige houtkap, wat beschouwd werd als '*a pervasive problem of major international concern*'. Hier werden de EU-marktdeelnemers en handelaren voor een duidelijke taak gesteld: houd onwettig hout buiten de Europese markt.

De Oekraïense bosbouw-bedrijfstak

Het is bijna een open deur om te stellen dat het functioneren van iedere bedrijfstak geplaatst moet worden binnen zijn sociale en politieke achtergrond. Een belangrijk onderdeel daarvan, juist vanuit de bovengenoemde taakstelling, betreft zijn integriteit. Deze staat niet op zich maar is verweven met de mate van integriteit van de samenleving en het bestuur. In een land zoals Oekraïne, dat gekenmerkt wordt door een al het handelen doordringende corruptie, zal men niet gauw een 'witte raaf' ontwaren. Zoals we zullen zien, is er ook in de Oekraïense bosbouw geen witte raaf.

Oekraïne ging in 1991 als een onafhankelijke staat een nieuwe geschiedenis in, maar met een zwakke partijvorming en een zwakke regering, met weinig gevoel voor het algemeen belang. De politiek was een verstrengeling van economische en politieke macht, die zich kristalliseerde rondom een paar 'oligarchen' die in wisselende samenstelling de lakens uitdeelden zonder zich al te veel om rechtstatelijke beginselen te bekommeren.⁶ De corruptie in de bestuurlijke elite werkte door op lagere bestuurslagen, tot aan de parkeerwachter op straat. Onderzoek door Serdyuk (2016) en Markovska *et al.*,

(2019) in de Kharkiv-regio toonde aan dat voor de jaren 2013–2015 achtereenvolgens 54%, 65% en 53% van de ondervraagden rechtstreekse ervaring met corruptie had, zowel actief als passief.⁷ Hoe werkt dit door in de bosbouw? Daarvoor moet ik eerst een korte schets geven van het bestuur en beheer van de bosbouw.

Vrijwel alle bossen zijn staats eigendom en ook beheerd door de staat. Slechts 1% is in particulier eigendom. Het ministerie van Landbouw en Voedsel is formeel de centraal leidinggevende instelling, maar het feitelijke beleid en beheer wordt uitgevoerd door het Staatsagentschap voor Bosbouw en Hulpbronnen (State Agency for Forestry Resources; SAFR). Daaronder bevinden zich 24 Regionale Bosbouw Beheersraden (Regional Forestry Management Boards (RFMB's) die toezien op de uitvoering van het centrale beleid. Zij zijn van belang omdat zij vergunningen en certificaten van oorsprong verstrekken, die aan de gevelde bomen bevestigd moeten worden. Onder de regionale bosbouwraden bevinden zich 365 Staatsbosbouwondernemingen voor het feitelijke bosbouwwerk (TAIEX, 2018).

Ondanks deze structuur en de methode van oorsprongcertificaten is de onwettige houtkap ongebreideld doorgegaan waardoor er in sommige gebieden sprake was van wijdverbreide kaalslag.⁸ De kernoorzaak daarvan is de corruptie en het daarmee samenhangend wanbeleid (TAIEX, 2018, blz. 9–10). Hierdoor ontstaat er op papier beleidsbeeld dat ver verwijderd is van de werkelijkheid. Zo stelde het Staatsbosbouwagentschap voor het jaar 2016 dat er slechts 27.700 kubieke meter hout onwettig gekapt zou zijn: dat is 0,17% van de algehele houtkap van dat jaar. Daarmee kon de onwettige houtkap als een gering probleem worden voorgesteld. De onderzoekers van *Earthsight* hebben dit met de Oekraïense Rekenkamer (State Audit Service) nader onderzocht. Toen bleek dat het agentschap alleen afzonderlijke stroperijen telde en niet de onwettige stelselmattige houtkap door de *eigen* bosbouwondernemingen. 1,2 miljoen m³, waarvan 1 miljoen als uitgevoerd, kon niet in de boeken worden teruggevonden. Er werden bij het Agentschap veel onregelmatigheden vastgesteld en '*a general failure of the State Agency of Forest Resources to adequately carry out its conservation objectives, including its duties to oversee protected areas*'. (*ibid*, blz. 15). Toen het Staatsagentschap erom gevraagd werd, bleek onder andere dat er in het Karpatengebied sprake was van een verdubbeling van de onwettige houtkap sinds 2010. Er is dus een duidelijke kloof tussen wat officieel aan hout wordt geoogst en wat er feitelijk geveld wordt. Dit blijkt

5. Verordening (EU) nr 995 (2010) tot vaststelling van de verplichtingen van marktdeelnemers die hout en houtproducten voor het eerst op de markt brengen.

6. M. Jansen, *Grensland. Een geschiedenis van Oekraïne*, Amsterdam: Uitgeverij G.A. van Oorschot 2014.

7. A.A. Serdyuk, 'Corruption in the everyday life of Kharkiv citizens: results of sociological monitoring in 2013-2015', *Law and Safety*, Vol 62, No. 3, pp. 80-85. A. Markovska, A. Serdyuk & Petrus C. van Duyne, 'Corruption in the daily life of Ukraine', in: P.C. van Duyne *et al.* (Eds.), *Constructing and organising crime in Europe*, Den Haag: Eleven international publishing 2019.

8. V. Yurovska, I.V. Zinovatna & P.M. Korniva, 'Ecological consequences of mass tree felling in Ukraine's Carpathians and their effect on legal support of population employment (on the Example of Zakarpattia Region in Ukraine)', *Ekoloji* 2019, p. 5095-5099.

ook uit het aantal houtzagerijen, 12.000, dat de 9.200 wettige zagerijen verre overtreft. Gelet op de toename van de onwettige houtkap zijn er weinig redenen om op vermindering daarvan te hopen. Dat betekent dat de officiële Jaarlijks Toegestane Houtkap, ingevoerd om een duurzame bosbouw te waarborgen, aanzienlijk overschreden wordt. Hoeveel dat is, blijft een beredeneerde schatting dankzij twijfelachtige gegevensboekhouding van het Staatsagentschap.

Houtkap en boomziektebestrijding

Een bos is een levend geheel dat vatbaar is voor uiteenlopende bedreigingen der natuur: schimmels, bacteriën en insecten kunnen bomen aantasten en zich verspreiden. Afhankelijk van de aantasting worden de zieke bomen geveld, waarbij soms ook de omringende bomen meegenomen moeten worden. Hiervoor moet dan wel een vergunning worden gegeven. Echter, wanneer het stelsel van toezicht gecorrumpereerd is, liggen hier tal van mogelijkheden om meer bomen te vellen dan is toegestaan, wat dus ook gebeurde. Hele stukken bos rondom een paar zieke bomen worden zonder noodzaak omgehakt. Of de toppen van bomen worden in brand gestoken en 'ziek' verklaard om dan gekapt te worden. Wanneer de plaatselijke autoriteiten het spel meespelen, hoeft dit niet verholen te gebeuren, zoals het geval was met het Departement van Ecologie van de Lviv Staatsadministratie. Deze keurde het onwettig kappen van 50.000 m³ in een beschermd bosgebied goed (2014-2015).⁹

Onwettige houtkap vond ook plaats in het verboden gebied (Exclusie Zone) rondom de vroegere kerncentrale Tsjernobyl, die in 1986 ontploft was. De grond en begroeiing zijn nog steeds radioactief. Desondanks werd houtwinning er oogluikend toegestaan. Ter verhulling werden de boomstammen gemengd met boomstammen uit een ander gebied en gebundeld naar Roemenië uitgevoerd, vanwaar het hout of de verwerking ervan werd doorgevoerd naar andere EU-staten.¹⁰

Earthsight liet het beleid ter zake van het zieke bomen vellen door groep van internationale bosbouwdeskundigen nader onderzoeken (WWF-Germany, 2018). Deze stelde vast dat in veertien van de achttien uitgekozen gebieden de gezondheidsclassificatie misplaatst was. Een Staatsbosbedrijf gebruikte zelfs een categorie die nergens in de Bosbouwwet voorkomt: 'dringend kaalkappen'. In sommige gevallen werd het te kappen gebied niet afgebakend of werden zonder enige reden bomen als ziek aangemerkt.

9. <http://ecoethics.ru/massovyie-narusheniya-zakona-pri-organizatsii-sanitarnyih-rubok-v-obektah-pzf/>.

10. www.nytimes.com/2016/04/24/world/europe/chernobyls-silent-exclusion-zone-except-for-the-logging.html.

Voor het overige kon uit het verslag van de WWF-Duitsland een duidelijk wanbeheer afgeleid worden, waarbij zware machines paden en bosbeken verstoord hadden.¹¹

Vanzelfsprekend is er wel toezicht, maar de daartoe ingestelde commissies zijn niet onafhankelijk. Zij zijn vaak samengesteld uit vrienden uit de streek of familieleden, wat niet bepaald geschikt is om de beperkende voorwaarden verbonden aan het kappen van zieke bomen te handhaven (*ibid.*, blz. 17). Deze uitzonderingsmaatregel, bedoeld om vaak oude wouden of beboste hellingen te beschermen, werd een nieuwe onwettige norm. Houtkap onder de noemer van boomziekte kon in vijftien nationale parken, waaronder het Karpaten Biosfeer Reservaat worden vastgesteld. Het misbruik van de zieke-boomregeling leverde uiteindelijk 12,4 kubieke m³ hout op tegen 9,4 miljoen onder de Jaarlijks Toegestane Houtkap.

Het organiseren van misdaad: corruptie en geweld

Het organiseren van deze omvangrijke en doorlopende smokkelhandel vereist een samenspel met talrijke medespelers. Uiteraard treffen we onderaan de productieketen de bosarbeiders aan, meestal families en bekenden uit de omgeving, die weten dat het om onwettige arbeid gaat: sommige ploegen nemen pistolen en automatische wapens mee om nieuwsgierigen af te schrikken.¹² Dit betreft de Staatsbosbouwbedrijven, die deze arbeidskrachten inhuren. Dan hebben we het vervoer en de verdere afhandeling waarbij functionarissen van de regionale agentschappen betrokken kunnen zijn. Waar het om internationale handel gaat moet er worden samengewerkt worden met de douane en de uiteindelijke buitenlandse klanten: de zogenaamde 'houtbaronnen'. De vele mogelijk toepasbare definities van 'georganiseerde misdaad' daargelaten, kunnen we wel spreken van 'georganiseerde misdadgroepen', waarbij het onderscheid tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld' vervaagd lijkt.

Uiteraard zijn er twee hoofdmomenten: de toevoer van hout en de gretige afname daarvan door met name de internationale groothandel. De vraag naar hout in Europa is immers groot, waardoor de handel onder druk staat. Dit heeft zijn weerslag op de gehele productieketen, beginnend met de onwettige houtkap: het 'zieke' bomen kappen. Dit vergt de inzet van geoefende ploegen van houthakkers die machinaal een stuk bos kaalkappen. Aansluitend moeten vrachtwagens worden ingezet om de stammen af te voeren naar verzamelpun-

11. WWF-Germany: *Selective field assessment of sanitary logging sites in Ukrainian Carpathians*. Technical report, 2018.

12. www.itv.com/news/2019-08-12/ukraine-deforestation-illegal-logging-carpathian-mountains-earthsight-itv-news-earth-on-the-edge-juliet-bremner.

ten. Voorts dienen de documenten in orde gemaakt worden voor de douane, waar corruptie welig tiert.¹³ Zo'n handel vergt een goed afgestemde organisatie.

Zo'n organisatie werd een aantal keren door het OM blootgelegd. Zo werd bijvoorbeeld in augustus 2016 door politie en justitie een breed vertakte misdaadonderneming ontdekt. Deze bestond uit hoge functionarissen van twee agentschappen, juristen en bankiers die de binnencirkel vormden. Daar omheen vervulde mededaders een belangrijke rol voor het vervalsen van certificaten van oorsprong (200 stuks) en witwassen. Voor de geldafhandeling werden 'brievenbus-bv's' opgezet in Belize, de Britse Maagdeneilanden en Panama. Volgens het OM verhandelde de organisatie de vervalste oorsprong-certificaten aan andere bosbouwbedrijven. Dit bleek uit een vervolgszaak waarin sprake was van de uitvoer van onwettig hout naar de EU. Betrokken waren het hoofd van de provinciale bosbouwagentschap en drie hoofden van de plaatselijke Staatsbosbouwondernemingen (*ibid*, p. 36). Daaronder bevinden zich de feitelijke uitvoerders van de verschillende taken: de houthakkers, vervoerders en eventueel bewakers tegen milieuactivisten.

Ik updatete de door *Earthsight* aangereikte voorbeelden door de webstek van de van de Staatsveiligheidsdienst van Oekraïne voor de eerste drie maanden van 2020 te doorlopen. Uiteraard is zo'n aanpak vol met methodologische valkuilen: zaken worden niet gemeld door corruptie, dreiging met geweld of omdat er maar één boswachter per duizend hectaren beschikbaar is, zo die al iets wil zien. In de zaken die ik heb overzien, werd er maar één keer een verdachte tot vrijheidsstraf veroordeeld: vijf jaren. Het bevestigt wel het beeld van het *Earthsight*-verslag, dat tevens uitnodigt voor nader onderzoek.

Interfax 3-7-2020 reports:

'During the special operation, the Security Service of Ukraine (SBU), together with investigators from the State Bureau of Investigations (SBI), unveiled the facts of large-scale logging in state-run forestry enterprises in the west and north of Ukraine, which caused damage to the state in the amount of about UAH 14 million. [...] also caused devastating floodings this year.'

'In Zhytomyr region, law enforcement officers exposed illegal felling of trees by forestry enterprises during the recovery of forests. The illegal business was "set up" by the head of one of the state-owned forestry enterprises of the region. It included officials of the state forest guard, a

13. Voor 2019 waren er zuiveringen aangekondigd. www.rferl.org/a/ukrainian-customs-agency-corruption-nefyodov/30321344.html. Of en hoe deze vrucht afwerpen is nog onduidelijk. <https://eu-ocs.com/ukraine-losing-one-tenth-of-budget-revenue-to-customs-corruption/>. Het OM schat dat 30-40% van de mogelijke in- en uitvoerheffingen niet geïnd worden. www.sueddeutsche.de/politik/exklusiv-korruption-ruiniert-die-ukraine-1.4081856. In mei 2020 werd nog de helft van het personeel ontslagen en werd het hoofd van de Odessa douanedienst de wacht aangezegd. <https://112.international/politics/50-of-ukraines-customs-officials-fired-at-meeting-of-state-customs-service-collegium-51387.html>.

specialized forest protection enterprise and businessmen,' the SBU said.

'For three years, employees of the state-owned enterprise carried out illegal logging and entered false information in the official documentation. During August-September 2019 alone, more than 300 trees of various species were destroyed there. Their value is almost UAH 2,5 million.

Some 15 persons [were] involved in the crime.'

*'Also, SBU agents exposed officials of a number of state-owned forestry enterprises, who organized illegal logging in Ivano-Frankivsk and Zakarpattia regions (Carpathians). They hid logging, including logging of century-old oaks.'*¹⁴

It should be observed that the case came to the open due to worried nearby citizens who started their own investigation.

In dit geval konden de daders gedurende in elk geval drie jaar hun gang gaan, daarbij geholpen door alle mogelijke lagen in de organisatie: van de houthakkers in het bos, de administrateurs in het kantoor, het hoofd van het Staatsbosbouwbedrijf en functionarissen daarboven. In andere gevallen maakten de beveiligingsambtenaren in het Lviv-gebied het vellen van de bomen mogelijk. In een andere zaak vervalste het hoofd van het bosbouwbedrijf niet alleen de certificaten van oorsprong, maar lichtte hij met zijn staf tevens de arbeidskas op: dorpelingen uit de buurt werden met een minimumloon de bossen ingestuurd terwijl het veel hogere salaris door hem en zijn staf werd opgestreken.

Uit de douanegegevens, die *Earthsight* verkregen had, blijkt dat een groot deel van de houtuitvoer naar de EU verloopt over brievenbusfirma's gevestigd in Engeland: een kwart van alle 'brandhout' en 7% van het gezaagde hout. De grootste groep van handelaren is de OSUNA-groep, die zich op zijn webstek voordoet als de 'Biggest exporter of Ukrainian wood products'. Deze OSUNA legde zich toe op de sedert 2015 verboden handel in rondhout van langer dan twee meter: dat was waardevol en dus wilde het Oekraïense ministerie dit voor de eigen houtindustrie bewaren. Echter, de uitvoer van dit hoogwaardige houtmateriaal naar de EU ging gewoon door, maar nu werden de stammen valselijk aangeduid als 'brandhout'. De Staatsbosbouwbedrijven, die geacht worden onafhankelijk te werken, wisten al spoedig OSUNA te vinden, waarna dit beschermd rondhout voor een goedkopere prijs de EU bereikte, waar het doorverkocht werd aan de internationale houthandel. Ten minste 25.000 ton hout werd op deze wijze maandelijks verhandeld.¹⁵

14. Twee andere zaken betreffen grootschalige 'gewone smokkel'. <https://sbu.gov.ua/en/news/16/category/21/view/7577#.W9d9YqgU.dpbs> en <https://sbu.gov.ua/en/news/39/category/21/view/7304#.GstzS55.dpbs>. Een stelend hoofd van dienst: <https://sbu.gov.ua/en/news/29/category/21/view/7429#.wqQ8scM1.dpbs>.

15. De Zhytomyr-zaak; *ibid.*, 27

In de gebieden waar het hier om gaat, de (nog) bosrijke gebieden in het noorden en westen van Oekraïne, ligt het gemiddelde inkomen en dus de levensstandaard lager dan elders. De werkgelegenheid is zwaar onvoldoende: ongeveer de helft van de bevolking tussen zeventien en zeventig jaar heeft geen geregistreerde arbeid.¹⁶ De onwettige houtkap levert daarom voor de bevolking een extra inkomen op, dat zij begrijpelijkerwijs verdedigt, soms met (dreiging met) geweld. ‘Het bos is van ons’, is haar instelling. Aangezien (onwettig) wapenbezit vaak voorkomt, wordt deze verdediging ook gewapenderhand uitgevoerd. Deskundigen die de bossen bezochten om de kaalslag te onderzoeken werden meer dan eens belaagd, bedreigd met wapens en zelfs fysiek aangevalen.¹⁷ Een ecologisch activiste, *Kataryna Handziuk* kreeg een bijtend zuur over zich heen, waaraan zij gestorven is.¹⁸ Van de plaatselijke politie, slecht betaald en onvoldoende uitgerust, kan in geval van zo’n dreiging weinig verwacht worden.

De ontvangende EU-marktdeelnemers

De EU-Houtverordening (EUTR)

De houtbedrijven in de EU zijn de grootste afnemers van hout uit Oekraïne; zo ook van het hout uit het aangrenzende Roemenië en verderop ook Rusland. De invoer van hout uit Oekraïne is in de afgelopen jaren met 75% toegenomen, en zo ook de onwettige houtkap om aan die vraag te voldoen.

Hier tegenover staat een nieuw EU-duurzaamheidsbeleid: de EU-Commissie erkent dat er wijdverbreid sprake is van kaalslag in de bossen van landen waaruit de EU haar hout betreft, in ons onderzoek dus Oekraïne. Om hiertegen op te treden heeft zij een nieuw reglement uitgevaardigd: de EU-Houtverordening (EUTR), die reeds is vermeld. Als eerste staat het verbod en gebod zoals verwoord in de Richtsnoeren blz. 3:¹⁹

‘Alle marktdeelnemers, of zij nu in de EU zijn gevestigd of niet, moeten het verbod op het op de markt brengen van illegaal gekapt hout en de verplichting om de nodige zorgvuldigheid te betrachten, eerbiedigen.’

Volgens artikel 2 EU-Houtverordening is een ‘marktdeelnemer’ een natuurlijke of rechtspersoon die hout of houtproducten op de EU-markt brengt: de importeur wanneer het hout door de EU-douaneautoriteiten wordt ingeklaard voor vrij verkeer in de EU. Het land van vestiging doet niet ter zake.

16. Yurovska et al., 2019.

17. www.itv.com/news/2019-08-12/ukraine-deforestation-illegal-logging-carthian-mountains-earth-sight-itv-news-earth-on-the-edge-juliet-bremner.

18. www.euronews.com/2019/06/06/kataryna-handziuk-five-men-jailed-over-acid-attack-on-ukraine-anti-corruption-activist.

19. Mededeling van de Commissie van 12-2-2016. Richtsnoeren voor de EU-Houtverordening.

Een centrale rol wordt ingenomen door het ‘betrachten van zorgvuldigheid’, in de Engelse tekst aangeduid met ‘due diligence’: *‘de marktdeelnemers betrachten zorgvuldigheid wanneer zij hout of houtproducten op de markt brengen’* (art. 4 Houtverordening). Deze zorgvuldigheidseis wordt in artikel 6 Houtverordening nader uitgewerkt. Afgezien van de identificeringsgegevens van product en handelaar (vereist voor volgbaarheid van beide) moet ook het risico op onwettig hout of -producten d.m.v. een procedure ingeschat worden. Dat vergt een aanzienlijke verwerking van gegevens en kennis van algemeen bestuurlijke aard en bijzondere informatie, bijv. betreffende de plaats of gebied waar het hout gekapt is. Het richtsnoer geeft daartoe een aantal duidelijke aanwijzingen (blz 4 e.v. en art. 6 Houtverordening). Zo dient gekeken te worden naar:

- waar het hout gekapt wordt: komt er veel onwettige houtkap voor;
- de staat van het bestuur: wordt deze gekenmerkt door corruptie;
- documentcontrole die naleving van de plaatselijk regelgeving staft;
- aanwijzingen voor (eerdere) betrokkenheid bij onwettige houtkap;
- de ingewikkeldheid van de toeleveringsketen.

Deze lijst met aanwijzingen is niet uitputtend: de marktdeelnemer moet afhankelijk van de staat van het land betreffende de mate van corruptie beoordelen of nog dieper gegraven moet worden. In elk geval moet ervan uitgegaan worden dat in landen waarin *‘corruptie er niet te verwaarlozen is, ook officiële documenten afgegeven door de autoriteiten als niet betrouwbaar kunnen worden beschouwd’* (Richtsnoeren blz. 7). Marktdeelnemers hoeven zich ook niet te verlaten op de autoriteiten of de toezichthouders: ze kunnen *‘te rade gaan bij organisaties met bijzondere kennis van de bosbouwsector in specifieke landen maar hout en houtproducten worden gekapt’*, zoals ngo’s die zich om de ecologische toestand van een streek of het land bekommeren.

Van wezenlijk belang is de doorzichtigheid van de handelsketen: vanaf de eerste bijslag tot het op de EU-markt brengen moet naspeurbaar zijn waar het product vandaan komt, wie handelt en of deze reeks van stappen overeenkomstig de wet is. De marktdeelnemer is verplicht om door het uitvoeren van deze zorgvuldigheidstoets de kans op de invoer van onwettig verkregen hout zo laag mogelijk te maken.

Hoewel deze Houtverordening een belangrijke stap naar een doorzichtige handelsketen is, is het de vraag of het genoeg is. Sommige begrippen, zoals risico en zorgvuldigheid, zijn niet gedefinieerd hoezeer de tekst van de EU-Houtverordening en het begeleidend document Richtsnoeren zeer veel bijzonderheden verschafte die een goed beeld geven van de ingewikkeldheid van deze bedrijfstak en wat van de marktdeelnemers verwacht wordt.

Het FSC-keurmerk

De *Forest Stewardship Council* (afgekort FSC), gevestigd in Bonn, Duitsland, is een internationale non-profitorganisatie die zich inzet voor duurzame bosbouw. Zij heeft een brede steun, zoals van het WWF en Greenpeace, om een verantwoorde bosbouw mogelijk te maken. Volgens de zogenaamde FSC-standaard worden sociale, economische en milieubelangen met elkaar in evenwicht gebracht. Houtbedrijven die hierin mee willen doen kunnen een FSC-keurmerk krijgen, waartoe zij zich door een onafhankelijke certificeringsinstelling moeten laten doorlichten. De FSC geeft ook een ‘chain of custody certificate’ uit waarbij het hout van kap (in de door de FSC gecertificeerde bossen) tot aan eindbestemming gevolgd kan worden. Het FSC-keurmerk is géén waarborg van de kwaliteit van het product, maar staat ervoor in dat dit afkomstig is uit bossen die beheerd worden volgens de FSC-standaard.

De FSC-vereniging is niet de enige ngo die duurzaamheidskeurmerken uitgeeft. Het Programme for Endorsement of Forest Certification Schemes (PEFC) of PEFC International is ook een ngo die het duurzaam beheer van bossen bevordert middels onafhankelijke certificering door derde partijen. Het verschijnsel van dit soort keurmerken geeft aan dat er de houtbedrijven veel aan gelegen is om duurzaam en ‘groen’ over te komen. Ook is er sprake van een uitbreiding van het aantal bossen die een FSC-keurmerk gekregen hebben. Kunnen we spreken van een kentering ten goede?

Het antwoord op deze vraag hangt af van wat er werkelijk in het bos gebeurt. Een verkregen keurmerk hoeft nog niet met de werkelijkheid in overeenstemming te zijn wanneer er sprake is corruptie en halfslachtige inspectie, zoals een vroeger hoofd van een grote SFE de onderzoekers van *Earthsight* (*ibid*, blz. 50) toevertrouwde. Een goede ontvangst, het tonen van een mooi stukje bos en het zetten van een paar kruisjes op een formulier kunnen voldoende om een diepgaande inspectie te ontlopen. Ook kan de inspecteur graag zijn milde kant laten zien door overtredingen als ‘uitzonderingen’ te beschouwen en het bij een waarschuwing te laten. Een keurmerk kunnen verstrekken is immers leuker dan een streng rapport opstellen. Gelet op de omvang van de bosbouwfraude in Oekraïne, waarbij het om massale houtuitvoer naar de EU ging, bevorderd door gecorrumpeerde Staatsbosbouwbedrijven, zijn er kritische vragen bij de waarde van dit stelsel van keurmerken geplaatst. De Oostenrijkse houtgigant Schweighofer kon bijvoorbeeld door omkoping jarenlang goedkoop Oekraïens rondhout uitvoeren.²⁰

20. De Oostenrijkse groothandel Schweighofer had samen met de Egger groep het hoofd van het Staatsbosbedrijf Viktor Sivets voor € 13,6 miljoen omgekocht om goedkoop rondhout te leveren. Toen Sivets samen met zijn baas president Yanukovych in 2014 verdreven werd, ging het bedrog gewoon door. Ondanks dat kregen beide bedrijven in 2017 nog een FSC-keurmerk. Van Schweighofer werd dit later ingetrokken (*ibid.*, blz. 26).

Terug naar de Oekraïense bossen en de EU-marktdeelnemers

De FSC heeft in 2019 voor Oekraïne ook een nationaal risico-inschatting uitgegeven, waarin corruptie zo'n tiental keer genoemd werd.²¹ Toch bleek de grootschalige onwettige houtkap, waaruit IKEA veel grondstof betrok, aan de aandacht van de FSC te zijn ontsnapt.²² Op de kritieke punten van corruptie verschilde het FSC-verslag niet van de bevindingen van *Earthsight*, die door de FSC echter niet genoemd werden. Hetzelfde geldt voor het EU TAIEX Expert Mission Report. Intussen lijkt het erop dat de toevoer van houtproducten naar de EU doorgaat. Er kwam in het betreffende gebied wel een commissie van de Oekraïense Staatsmilieuinspectie om vast te stellen dat de wet was overtreden, wat verder geen vervolg had. De ‘massive crackdown’ op corruptie en onwettige praktijken stelde al spoedig. De handelaren konden dus gerust doorgaan, waarbij de mogelijke \$ 20 boete in het niet verdwijnt.

Iedereen erkent inmiddels de ziekte, maar de handel gaat door, alle risico-inschattingen, de EU-Houtverordening en andere waarnemingen, corruptiewaarschuwingen en publicaties ten spijt.²³ Misschien is het beter de aandacht te verleggen naar de andere kant van de EU-grens, daar waar de prijs en niet de moraal het verschil uitmaakt.

In de eerste plaats lijkt de bezorgdheid over de Oekraïense bossen (of bosgebieden elders) toch veel op het plengen van krokodillentranen. Ik heb eerder gewezen op het uitvoerverbod op rondhout, omdat de Oekraïense regering dat voor eigen houtnijverheid wilde bewaren. Dit leidde tot prijsverhoging in de EU, gevolgd door corruptie, smokkel en etiketfraude, waarbij het rondhout werd verkocht en uitgevoerd als ‘brandhout’, of ‘technologisch hout’. Eenmaal in de EU gaat dit hout uiteraard niet de kachel in, maar komt het uiteindelijk met een FSC-keurmerk als stoel of tafel in de meubelboulevard of als een weekeindeaanbieding bij de gebruiker. Het Oekraïense rondhoutbeleid leidde ook tot een krachtige houtlobby van de grootindustrie om dit beleid terug te buigen, wat ‘Brussel’ probeerde met gedeeltelijke inhouding van subsidies. Intussen werkten een paar deuren verderop deskundigen van de Com-

21. FSC National Risk Assessment of Controlled Woods for Ukraine. Approved 15 December 2017.

22. <https://news.mongabay.com/2020/06/ikea-using-illegally-sourced-wood-from-ukraine-campaigners-say/>. Intussen wordt de FSC bekritiseerd omdat zij onvoldoende onafhankelijk zou zijn: een deel van haar donaties zouden van de houtindustrie komen, die daarmee op haar druk kunnen uitoefenen. Greenpeace heeft inmiddels zijn samenwerking met FSC opgezegd.

23. Na het uitbrengen van het *Earthsight*-verslag was er wel enige ophef en een eerste minister die riep dat er hard opgetreden zou worden, maar vervolgens zakte deze flinkheid weg. www.earthsight.org.uk/news/timberleaks/new-probe-eu-demand-oak-flooring-fuelling-corruption-violence-ukraine.

missie en het bedrijfsleven aan het hetzelfde rondhoutprobleem in het raamwerk van een beter 'Forest Governance in Ukraine'.²⁴

Hoe zit het bij de grote houtondernemingen zelf? De onderzoeken die aan de andere kant van de EU-grens zijn uitgevoerd laten zien dat achter het sterk aangezette groene imago niet altijd een bijster groene gezindheid schuilgaat. De onderzoekers van de *Earthsight* hebben 'undercover' onderzoek uitgevoerd om na te gaan hoe de grote hout invoerende bedrijven zouden ingaan op een 'voordelig', maar verdacht klinkend voorstel om zaken te doen met een Oekraïense houthandelaar. Drie van de benaderde bedrijven toonden inderdaad belangstelling, hoewel het ging om hout dat onder het uitvoerverbod viel, de aanbieders nergens geregistreerd stonden, maar wel vermeldden dat zij 'goede relaties met de douane hadden'. Wie beroepsmatig sinds jaar en dag met Oekraïne handelt, heeft maar een half woord nodig om de strekking hiervan te begrijpen. Volgens de EU-Houtverordening zou meteen de zorgvuldigheidsprocedure in werking moeten treden. Het is duidelijk dat deze reactie op de 'voordeelaanbieding' ver verwijderd is van de door de EU-Houtverordening vereiste zorgvuldigheidsvereiste.

Dit gaat overigens ook op voor het veelvuldig inzetten van tussenhandelaren die zorgen voor de uitvoer of invoer naar Europa en daarmee formeel de marktdeelnemers zijn. Deze marktdeelnemers, vaak tezamen met tientallen andere brievenbusfirma's ingeschreven in Engeland op een obscuur adres, zijn meestal stromanbedrijven. Alleen al zo'n vermoeden zou tot een extra diep onderzoek naar een mogelijke verborgen uiteindelijk begunstigde moeten leiden. Dat is slechts in een klein aantal gevallen gebeurd. Deze wijze van zakendoen, o.a. in Oekraïne, Roemenië en Oostenrijk werd in de houtwereld als een 'onthulling' voorgesteld ('rotte appels'), maar niet voor wie deze markt kent. Onder de kop '*Mitschuld an Korruptionen? Illegales Holz? Vormwürfe gegen österreichische Unternehmen*' in de *Holzkurier.com* (19-7-2018) werd duidelijk gemaakt dat de tussenhandelaar/lege rechtspersoon, plus een ingewikkeld betalingsverkeer over offshore landen niet ongebruikelijk is om de opsporing te misleiden. Sommige grote houtinvoerders, die op papier nooit iets in Oekraïne kopen, hebben hun verwerkingsbedrijf wel net aan de andere kant van de grens, waar zij met een eigen spoorverbinding hun hout rechtstreeks geleverd krijgen, maar op naam van de lege rechtspersoon die dan formeel de marktdeelnemer is. Zoals gebruikelijk 'ploft' zo'n bedrijf bij de eerste opsporingshandeling.

Of de invoerders van onwettig gekapte hout zich zorgen moeten maken over de maatregelen die op grond van de EU-Houtverordening genomen kunnen worden, valt te betwijfelen. Volgens een evaluatieonderzoek uitgevoerd door het WWF (2019) bij zestien lidstaten, kunnen er

vraagtekens geplaatst worden bij de doeltreffendheid, evenredigheid en ontmoedigende werking van de handhaving van de EU-Houtverordening. De controledichtheid van de marktdeelnemers liep uiteen van 0,33% tot 3,1% van de handelaren die hout in de EU invoerden, wat niet indrukwekkend genoemd kan worden. En als er dan bij controles overtredingen werden vastgesteld, dan werd pas opgetreden als herhaalde waarschuwingen niet werkten. Overigens betrof de controle de aanwezigheid van een procedure voor de zorgvuldigheid, maar niet de toepassing ervan op de feitelijk invoer van onwettig gekapt hout. Slechts in acht lidstaten waren schendingen van de EU-Houtverordening als misdrijf in de wetgeving opgenomen. Er werden grote verschillen in handhaving en coördinatie tussen de lidstaten vastgesteld, alsmede grote verschillen in de op te leggen boetes, uiteenlopend van € 2.500 tot € 24 miljoen.²⁵

Het WWF-verslag was duidelijk in zijn eindoordeel: na zes jaar voldoet de uitvoering van de EU-Houtverordening niet naar geest en opzet aan haar doelstelling: '*Due to the challenges with implementation, the EUTR was until now not able to stop imports of illegal timber products.*' Dat is weinig verbazingwekkend: gemiddeld wordt deze EU-taak slechts door één staf lid of fte uitgevoerd. En wat de deskundigheid betreft, lang niet overal werd een opleiding geregeld. Het lijkt erop dat de vele ambtelijke stukken betreffende de EU-Houtverordening meer fte-tijd gekost hebben dan de daadwerkelijke uitvoering in de markt.

Gelet op deze magere uitkomst, stel ik de vraag of het terugdringen van de onwettige houtinvoer niet op een andere leest geschoeid zou moeten worden en wel middels het voor iedere ondernemer bekende ondernemersrisico.

De groene ketenaansprakelijkheid

Zoals het WWF vaststelt, hebben we enerzijds een wereldwijd vraagstuk, een ontbossing van ongekende omvang en anderzijds een omzichtige en zachte benadering van overtreders van de EU-Houtverordening. Wij zijn van oordeel dat dit in verhouding tot de ernst van de ontbossing geen evenredige aanpak is. De strafwaardigheid van de aantasting van onze natuurlijke levensomgeving verdient een aanzienlijke opwaardering, waarbij ook de EU-Commissie op haar halfslachtigheid aangesproken moet worden.

Tegenover dit pleidooi voor een hardere (strafrechtelijke) aanpak staat de opvatting, dat hier eigenlijk slechts sprake is van economische misdaad, gepleegd door voor het overige gezagsgetrouwe ondernemers. Bovendien is de houthandel een ingewikkeld gebied

24. EU Technical Assistance and Information Exchange (TAIEX) Expert Mission Report. Reform forest governance Ukraine.

25. WWF Enforcement Review of the EU Timber Regulation EUTR, EU Synthesis Report, 2019.

waarin het hout als grondstof in tal van verschijningsvormen uiteindelijk bij de eindgebruiker terechtkomt, uiteenlopend van steunbalken tot faxpapier of textiel. Dat kan onoverzichtelijke handelsstromen opleveren, waarbij verschillende landen betrokken zijn. Het verweer is dan al gauw: ‘Wir haben es nicht gewußt.’

Dit verweer wordt echter ontkracht door de grote houtinvoerbedrijven zelf die ingewikkelde, verhullende bedrijfsstructuren en betalingsstromen hebben opgezet. Waarom hebben die internationals zoals *Schweighofer* of *Egger* brievenbusfirma’s in Londense achterafstraatjes nodig, terwijl hun vestigingen in Roemenië een rechtstreekse spoorverbinding met hun bronland Oekraïne hebben?²⁶ Hun verweer: ‘*Rund die Hälfte der Lieferungen an Schweighofer stammen aus Zukäufen von Dritten (3rd party). Das Unternehmen könne daher gar nicht wissen, woher das Holz kommt*’, klinkt dan ook niet geloofwaardig.

Naar mijn oordeel dient een beroep op onwetendheid terzijde geschoven te worden: wie deelneemt aan de markt, aanvaardt ook de risico’s van en de aansprakelijkheid voor kosten door onregelmatigheden in zijn handelsketen, zelfs als die hem niet verweten kunnen worden. Dit is een rechtstreekse risicoaansprakelijkheid: wie handelt middels een keten van tussenhandelaren kan aansprakelijk gesteld worden voor schades die niet op deze voorgaande schakels in de handelsketen kunnen worden verhaald.

Men kan dit beschouwen als een variant op de Wet ketenaansprakelijkheid zoals deze in Nederland geldt voor de bouwnijverheid: onderaannemerschap vrijwaart de hoofdaannemer niet tegen aansprakelijkheid voor niet-afgedragen sociale premies en inkomstenbelasting door zijn onderaannemers. Zijn de laatsten failliet gegaan zonder aan hun afdrachtplicht te voldoen, dan kan de hoofdaannemer aansprakelijk gesteld worden voor deze tekorten. Dit is een burgerrechtelijke risicoaansprakelijkheid, die in de bouw na een lange en moeizame strijd tegen koppelbazen goed gewerkt heeft. Niet-tegenstaande dit succes, dook misbruik van de arbeidswetgeving later in andere: de handel gaat door en waar wederrechtelijk winst kan worden gemaakt, kan de waakzaamheid nimmer verslappen.²⁷ Dit geldt ook voor de handel in onze natuurlijke bronnen.

Ik ben van mening dat deze ‘Groene ketenaansprakelijkheid’ een geschikte burgerrechtelijke aanvulling kan zijn op een strafrechtelijke en administratiefrechtelijke aanpak. Zoals vastgesteld, heeft strafrechtelijke aanpak heeft weinig opgeleverd: de meeste wetschendingen zijn gekwalificeerd als overtredingen en worden als minder belangrijk beschouwd. Een aanpak middels de ontneeming van wederrechtelijk voordeel zien wij nergens vermeld, hoewel dat voor andere misdrijven inmiddels verplicht is gesteld. Aangezien het hier ook vaak gaat om ingewikkelde zaken met een moeilijke bewijslast, staan zij niet hoog op de voorranglijst van de strafrechtelijke handhavers: politie en justitie. Evenals dit met andere ecologische belangen het geval is, zal een doeltreffende strafrechtelijk bescherming een lange ontwikkeling vergen. Het stopzetten van een dreigende kaalslag van de bosgebieden in Europa of elders kan daar niet op wachten. Derhalve de ‘korte weg’: wie op de houtmarkt beroepsmatig handeldrijft, wordt geacht ook de beroepsmatige risico’s te kennen en daarvoor te betalen.

26. www.addendum.org/holzmafia/. Dit zijn slechts twee van de groothandelbedrijven (met FSC-keurmerk) die duizenden kubieke meter aan rondhout konden invoeren dankzij € 13,6 miljoen aan steekpenningen aan het hoofd van het centrale Staatsbosbedrijf. Nadat deze grote zaak een schandaal had veroorzaakt bleef de toevoer aan de betrokken Europese bedrijven doorgaan. Eén groothandel verloor zijn FSC-keurmerk, maar bekeerde zich toen volledig tot ‘transparantie’ (Addendum, 26 juni 2019).

27. P.C. van Duyn & M. Houtzager, ‘Criminal subcontracting in the Netherlands: the Dutch “koppelbaas” as crime-entrepreneur’, in: P.C. van Duyn, K. von Lampe, M. van Dijck & J.L. Newell (Eds.), *The organised crime economy. Managing crime markets in Europe*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005.